

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 20.01.2025
Kabul Tarihi / Accepted date	: 18.06.2025
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2025

Atıf / Citation

Guliyev, E. (2025). 1918-1920-ci yıllar Azərbaycan Cumhuriyeti Dönemi Basınında Yer Alan Türk Yazarları. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 9. Cilt, 1. Sayı, 169-179.

1918-1920. YILLAR AZERBAIJAN CUMHURİYETİ DÖNEMİ BASININDA YER ALAN TÜRK YAZARLARI

Turkish writers who appeared in the press of the Azerbaijan Democratic Republic 1918-1920

ELMEDDİN GULİYEV¹

Öz

Türkiye ve Azerbaycan, ortak tarihe, dile ve kültürel mirasa sahip iki dost ve kardeş ülkedir. Bu bağlamda asırlardır süregelen kültürel etkileşim edebiyat alanında da kendini göstermiş, iki ülkenin edebiyat ve basın ortamları karşılıklı etkileşimlerle zenginleşmiştir. Özellikle 1918-1920 yıllarında var olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminde bu ilişkiler daha da güçlenmiş, Azerbaycan basınında Türk yazarların yer alması dikkat çekici bir olgu haline gelmiştir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, 28 Mayıs 1918'de kurulmuş ve bölgede ilk parlamenter cumhuriyet modelini oluşturmuştur. Devletçilik geleneklerinin oluşmasıyla birlikte bu dönemde basın ve edebiyat da gelişmiş, ulusal kimliğin ifade aracı haline gelmiştir. Azerbaycan basını bu yıllarda hem ülke içindeki sosyo-politik süreçleri ele almış hem de dış edebiyat ve kültürel bağların güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Cumhuriyet döneminde Azerbaycan basını, milli ideolojinin güçlendirilmesi, aydınlanmanın yaygınlaştırılması ve bağımsızlık fikirlerinin yaygınlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde çıkan gazete ve dergilerde sadece yerel yazarlar değil, Türkiye'nin tanınmış yazarları da eserlerini yayımladılar. O dönemde Azerbaycan basınında eserleri yayımlanan Türk yazarlar arasında Mehmet Emin Yurdakul, Feyzullah Sacid, Röşen Eşref Bey, Arif İrfan Gareosman, Hilal Sahir, İbrahim Şakir, Ahmed Hikmet, Ali Suad, İsmail Hikmet gibi isimler yer almaktadır. Yazıları Azerbaycan toplumunda milli şuurun güçlenmesine, Türklük ve bağımsızlık fikirlerinin yayılmasına hizmet etmiştir.

¹ Doktora öğrencisi., Muhammed Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsü, Tarih yazımı, kaynak çalışmaları ve tarihsel araştırma yöntemleri bölümü. Bakü/ Azerbaycan. El-mek: el-84@list.ru

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4060-452X>

Bu yazarların eserlerinde ve makalelerinde vatanseverlik, ulusal bağımsızlık, Türk birliği, kültürel mirasın korunması gibi temalar ön plana çıkmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti döneminde yayınlanan gazetelerde yazılarının yer alması, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki edebi bağların güçlendiğini ve ortak değerlerin korunduğunu gösteren önemli bir olaydır.

Böylece 1918-1920 yıllarında Azerbaycan basınında Türk yazarların yer alması, sadece edebi bağları değil, aynı zamanda basın aracılığıyla milli ideallerin ve hürriyet hareketinin karşılıklı etkileşimini de ortaya koymuştur. Bu dönem, Azerbaycan ile Türkiye'nin kültürel bütünleşmesinde önemli bir aşama olmakla kalmayıp, aynı zamanda iki ülke arasında günümüze kadar devam eden edebi ve kültürel işbirliğinin de temelini oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet, Osmanlı Türkleri, milli basın, edebiyat, istiklal

Abstract

Turkey and Azerbaijan are two friendly and brotherly countries with a common history, language and cultural heritage. In this context, the cultural interaction that has been going on for centuries has manifested itself in the field of literature, and the literary and press environments of the two countries have been enriched by mutual interactions. Especially during the period of the Azerbaijan Democratic Republic, which existed in 1918-1920, these relations became stronger, and the presence of Turkish writers in the Azerbaijani press became a remarkable phenomenon.

The Azerbaijan Democratic Republic was established on May 28, 1918 and created the first parliamentary republic model in the region. Along with the formation of state traditions, the press and literature also developed in this period and became a means of expressing national identity. During these years, the press of Azerbaijan covered the socio-political processes in the country and contributed to the strengthening of foreign literary and cultural ties.

During the republic period, the press of Azerbaijan played an important role in the strengthening of the national ideology, the spread of enlightenment and the spread of independence ideas. Not only local writers, but also well-known writers of Turkey published their works in newspapers and magazines published in this period. Mehmet Emin Yurdakul, Feyzullah Sajid, Rovşen Eşref Bey, Arif İrfan Gareosman, Hilal Sahir, İbrahim Şakir, Ahmed Hikmet, Ali Suad, İsmail Hikmet are among the Turkish writers whose works were published in the Azerbaijani press at that time. Their writings served to strengthen the national consciousness in Azerbaijani society, spread the ideas of Turkishness and independence.

In the works and articles of these authors, themes such as patriotism, national independence, Turkish unity, and protection of cultural heritage came to the fore. The inclusion of their writings in newspapers published during the period of the Azerbaijan Republic is an important event that shows the strengthening of literary ties between Azerbaijan and Turkey and the protection of common values.

Thus, the presence of Turkish writers in the Azerbaijani press in 1918-1920 revealed not only their literary ties, but also the mutual interaction of national ideals and the freedom movement through the press. This period was not only an important stage in the cultural integration of Azerbaijan and Turkey but also formed the basis of the literary and cultural cooperation between the two countries that continues to this day.

Keywords: Republic, Ottoman Turks, national press, literature, independence.

1. Giriş

Azerbaycan ve Türkiye, ortak tarihe, dile ve kültürel kökenlere sahip iki dost ve kardeş ülkedir. Tarihin çeşitli dönemlerinde bu iki ülke arasında kültürel ve edebi ilişkiler karşılıklı etkileşime dayalı olarak gelişmiştir. Özellikle her iki ülkenin 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında ulusal uyanış, sosyo-politik değişimler ve bağımsızlık hareketleri yaşaması bu karşılıklı etkileşimi daha da güçlendirmiştir. Bu dönemde Azerbaycan ve Türkiye basını ve edebiyatı arasında sıkı bir entegrasyon gerçekleşmiş, Türk yazarlar Azerbaycan basınında aktif olarak yer almış ve Azerbaycan'ın toplumsal entelektüel hayatına katkıda bulunmuşlardır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) bölgenin ilk demokratik cumhuriyeti olup, bağımsız devletçilik geleneklerinin temelini atmıştır. Bu dönemde devlet yapılanmasının yanı sıra kültür, eğitim, edebiyat ve basın alanında da hızlı bir gelişme yaşanıyordu. Azerbaycan Hükümeti ulusal basının güçlendirilmesine özel önem vermiş, gazete ve dergilerin yayınlanmasını desteklemiştir. Cumhuriyet döneminde Azerbaycan basınının başlıca yayın platformlarından biri "Azerbaycan", "İstiglal", "Açık Söz" ve "Şalale" gazeteleriydi. Basın sadece ülke içindeki siyasal ve toplumsal olayları yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye ve diğer Türk-Müslüman halklarla bütünleşmeyi de güçlendirmiştir. Bu bağlamda Türk yazarların Azerbaycan basınına katılımı özel bir önem taşıyordu.

Azerbaycan edebiyatı ile basın arasında belirli sınırlar vardır. Edebiyat, ulusal kimliği, tarihi ve kültürel değerleri daha çok sanat eserleri aracılığıyla dile getirirken, basın daha çok siyasal, toplumsal ve kültürel olayları yansıtan bir bilgi kaynağı işlevi görmüştür. Cumhuriyet döneminde bu iki alan birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıydı ve Türk yazarları bu sürece aktif olarak katılmışlardı.

Cumhuriyet dönemi basınında eserleri sıkça referans alınan ve sevilen Türk yazarlarından biri de halk ve siyaset adamı, milli şair, Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944) Bey Efendi'dir. Ahmed Bey Ağaoğlu ve Dr. Fuad Salih'le birlikte kültür ve sanata yönelik "Türk Ocağı" cemiyetinin kurucuları arasında yer aldı. "Azerbaycan" gazetesinin 25 Temmuz 1919 tarihli nüshasında, "Tiyatro ve Müzik" başlıklı yazıda, "Perdeler arasında okunan bazı yeni dikteler vardı ki, halkı bir nebze meşgul ediyordu. Cavid (aslında Javad-E.Q.) Bey, Azerbaycan bayrağına hitap eden bir şiiri başarıyla okudu, Şerefeddin Bey, Mahammad Emin Bey'in "Kafkasya" başlıklı şiirini okudu ve Ömer Fazıl Bey, Mahammad Emin Bey'in "Çar" başlıklı şiirini okudu ve alkışlandı. izleyiciler tarafından. (Tiyatro ve müzik, 1919: 4).

Bu bilgi, Mehmet Emin Yurdakul'un Azerbaycan'da tanındığını ve sevildiğini kanıtlayan birçok delilden biridir. Şairin şiirleri, tiyatro oyunlarının aralarında bile sahne ustaları tarafından seslendirilir ve büyük beğeni toplardı.

Bu makalede 1918-1920 yıllarında Azerbaycan basınında yer alan Türk yazarların faaliyetleri incelenecek ve bunların Azerbaycan kamuoyu üzerindeki etkileri açıklanacaktır. Aynı zamanda o dönemde Azerbaycan ile Türkiye arasındaki edebi ve kültürel bütünleşmenin mahiyeti ve önemi analiz edilecektir.

2. Ana Bölüm

Türk edebiyatında "Türk Şairi" veya "Millet Şairi" olarak tanınan Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944), Türkçülük düşüncesinin başlıca yayıcılarından olan şair ve yazardır. Osmanlı'nın son yılları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında şiirde milli ruhun, vatanseverliğin, halkçılığın yansıtılmasına büyük katkılarda bulunmuştur. "Halka Doğru" (1893), "Türk Sazı" (1914), "O Türk Uyan" (1914) ve "Ordunun Destanı" (1915) gibi eserlerinde Türkçülük, vatanseverlik ve milli birlik temalarını ön plana çıkardı. Eserlerinde halkın, askerin, köylünün sesini edebiyata taşımış, saray şiirini halka ulaştırmayı ve geniş

kitlelere seslenmeyi başarmıştır. Şiirde sade ve anlaşılır bir dili savunmuş, Servet-i Fünun ve Fecr-i Ati edebiyat akımlarının yapay ve ağır üslubundan uzak durmuştur. Türk edebiyat tarihçisi "Şeyhül-Muharrir" Ahmet Kabaklı'ya göre, "Mehmet Emin'in şiirleri sadece yüksek sanatsal değerleri nedeniyle değil, aynı zamanda edebiyatımıza getirdikleri yeni dil, duygular ve yeni temalar nedeniyle de önemlidir" (Kabaklı, 2008: 286). Şair, Türk şiirine getirdiği sadelik, akıcılık, konu zenginliği ve millî, vatanseverlik ruhu nedeniyle halk tarafından çok sevilmiş ve "Millî Şair" olarak anılmıştır.

"Evrakı-nafısa" dergisinin ikinci sayısında "10 Tammuz" şiirinin yanı sıra "Muhammed Emin Bey'in Biyografisi" de yer aldı. "S.T." İmzası altında yazılan "Muhammed Emin Bey Biyografisi"nde sadece "şu anda hayatta" olduğu belirtilip "biyografisi" hakkında bilgi verilmemesine rağmen şairin dili, üslubu ve yaratıcı özellikleri daha çok vurgulanmakta ve değerlendirilmektedir. Makale "S.T." İmza muhtemelen Türk yazar "Reşit'e ait olup, adının ilk ve son harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır. "S.T." Edebiyat dünyasında ün yapmış ve Türk dünyasında tanınan şair hakkında şunları yazar: "Emin Bey'in Türkçesinde ruh, beden ve edep gibi herkesin bildiği kelimeler dışında Arapça veya Farsça hiçbir kelime kullanılmaz. İnsanın, gerçek Türkçede karşılığı veya karşılığı olmayan... Emin Bey'in Türklüğe olan bağlılığı insanları rahatlatmak ve rahatlatmak için dile yöneldi ve dili ne Anadolu Türkçesiydi, ne Rumeli Türkçesi, ne de tamamen İstanbul Türkçesiydi. Hiçbir lehçeye benzemeyen, gayet iyi işitilebilen, yaygın ve sade bir Türkçedir. "Emin Bey, ister bu Türkçe şiir okumaya başlasın, ister başlasın, herkesin takdirini kazanmıştır" (T.C., 1939: 3).

Yazar, Mehmet Emin Bey'in eseri hakkındaki görüşlerinde haklıdır. Şiirleri, dil ve anlatımdaki sadeliği, muhtevası, şiirsel çekiciliği, aydınlanma ve vatanseverlik temalarını işleyen klasik-geleneksel üslubu nedeniyle Azerbaycan'da büyük ilgi görmüş ve yayınlanmıştır.

Örneğin, "Ben Türk'üm, dinim ve ırkım yücedir" dizeleriyle başlayan ünlü şiiri, millî benlik duygusunu ve gururu vurguluyordu. Bu şiir Azerbaycan şairleri, özellikle Ahmed Cevad tarafından büyük beğeniyle karşılandı. Ahmet Cevad'ın "Çırpınırdı Karadeniz" şiirinde Mehmet Emin Yurdakul'un etkisi açıkça görülmektedir.

"Evrakı-Nefisa" koleksiyonunda, "Mehmet Emin Bey'in Biyografisi"nin yanı sıra, yazarın 1914 yılında yayımlanan "Türk Musikisi" adlı kitabında ilk kez yer alan, "İttihadi Terakki" cemiyetine ithaf edilmiş "10 Tammuz" adlı şiiri de yer alıyor. On iki ölçülük eserin her iki kıtasından sonra şu tefila tekrarlanır:

"Esir milletler yaratmayan adil Tanrı,
Bize "Kalkın!" deniyor. dedi ki,
Ellerimizde parlayan keskin bir silah,
Bugün zulmü yenmiştir" (Emin, 1919: 2).

Yıllar sonra, nadir ve benzersiz bir içerik ve biçime sahip olan "10 Temmuz" şiirinin Türkçe baskılarında, "daxi" kelimesi yanlışlıkla "dahi" olarak kullanıldı (Yurdakul, 1979: 82), bu da şiirin anlamını zayıflattı. Ayetteki fikir.

Çanakkale kahramanlarına ithaf ettiği "Ordu Destanı" adlı eseri "Azerbaycan" gazetesinin 24. sayısında (Ekim 1918) yayımlanmıştır. Okuyucu, Kafkas İslam Ordusu ile Çanakkale kahramanları arasında bir benzerlik olduğunu hayal etmeye yönlendirilir ve cesaret ve kahramanlık örnekleri karşılaştırılır. Hiç kuşkusuz her iki kahramanlık örneği de eşsiz ve tarihi öneme sahip olaylardır.

Mehmet Emin Bey'in Cumhuriyet döneminde "İstiglal" gazetesinde yayımlanan en meşhur eserlerinden biri de vatan kahramanlarına ithaf ettiği "Gazi ol, şehit ol!" adlı bir şiiirdir:

*"Hadi bebeğim!" Seni bu gün için doğurdum,
Hamuru gençlik duygusuyla yoğurdum.
Türk çocuğu vatan toprağına saygı duyan çocuktur.
Bir anne, tanımadığı birinin ayağını bile bile gömmez!
Yabancı bir bayrak,
Hiçbir yerde ezan sesi duyulmayacak!
Git çocuğum, yıllarca oğlum olmayacak;
Şu yaralı yüreğıme kara taşlar atayım!...
Hadi oğlum, hadi git,
Ya gazi ol, ya şehit!..." (Emin, 1919: 3).*

Cumhuriyet döneminde Azərbaycan edebiyatına sadakatle hizmet eden Türk yazarlardan biri de şair, çevirmen ve yayıncı Feyzullah Sacid'dir (1892-1973). İlk ve orta öğrenimini memleketi Kırşehir'de tamamladıktan sonra Ankara Ticaret ve Sanayi Mektebi'nden mezun oldu ve Türkçe öğretmeni olarak göreve başladı. 1915 yılında askere çağrıldı ve 1918 yılında ordudan terhis edildi.

Cumhuriyet döneminde 1919 yılında Bakü'ye gelen ve "Türk Ocağı" cemiyetinin kurucuları arasında yer alan F. Sacid, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmed Bey Ağaoğlu ve Dr. Fuad Salih Bey ile birlikte kültürel ve sanatsal faaliyetlerde bulunmuştur. "Azerbaycan" gazetesıyla yakın işbirliği yaptı. 8 Ocak 1920 tarihli gazetenin "Edebiyat Sayfaları" köşesinde çıkan "Osmanlı Şairleri ve Türkiye" başlıklı kısa bir bilgede onun hakkında şunlar yazılmıştır: "Basit Türk şiiri ve şiirine örnek olarak seçtiğimiz şu iki manzum şiir, Yukarıda anlattığımız edebi tarzı, gazetemizde yayınlıyoruz. Bu şiir, genç şairin Türkiye'de yaşanan felaket karşısında ne kadar derinden etkilendiğini ve kaygılandığını gösteriyor. "Okumanızı tavsiye ediyoruz" (Edebi sayfalar, 1920: 3).

Feyzullah Sacid'in "Azerbaycan" gazetesinin okuyucularına sunduğu ilk şiiri "Mutarika, yani Yaralı Vataana Ağıt" adını taşıyor. Eserde Türkiye'nin yaşadığı sıkıntılar, savaşın acıları ve ızdırapları anlatılıyor, çığlıklar duyuluyor. İkinci şiirin başlığı olmasa da içeriği ve teması ilk şiiri yansıtır. Şairin memleketinin durumu hakkındaki üzüntüsünü ve kederini dile getiren dizeleri sanki inlemelerden, sızlanmalardan, ağıtlardan ve feryatlardan oluşmuş gibidir. Bu yürek parçalayıcı hüznün derinliklerinden, düşmanlara karşı nefret, mücadele azmi ve zafer çığlıkları duyuluyor. Nitekim F. Sacid, bu yayımlanmış şiirlerini bir yıl önce Sivas'ta yazmış, kader düşmanlarına karşı birlik ve beraberlik çağrısıyla ses ve ün kazanmıştı.

Feyzullah Sacid'in Azerbaycan'a, milli bayramlara, toplumsal-politik değişimlere ilişkin eserleri gözden kaçmıyor; şairin yaratıcılık paletindeki çeşitlilik ve çok yönlülük, yazarın şiirsel yeteneklerinin genişliğini ortaya koyuyor. F. Sacid'in aydın gençlere adanmış "Sevgili Azerbaycan İçin" şiirsel örneği, tüm bir halka duyulan sevginin ve Cumhuriyet'e duyulan özverili sevginin açık, şiirsel bir örneğidir:

*"İçeride parlayan anlamlar gibi,
Ey milli ruh! Denizler gibi dalgalandın!*

Ufukta yeni bir dünya doğurdun,
Sen yeryüzünde bir gökyüzü doğurdun.
Kanlı eller seni sardı,

"Bize bir Azerbaycan doğurdunuz!" (Sacid, 1920: 3).

Feyzullah Sacid, 27 Aralık 1919'da milli bağımsızlığımızı ve üç renkli bayrağımızı öven "Aziz Azerbaycan İçin" şiirini yazmıştır: "Kırmızı, yeşil ve mavi bayrağımı unutmayacağım."

"İzcilerimiz Geçerken" (1920, No. 11) adlı şiirleri "Azerbaycan" gazetesinde, "İstiklal Günü" (1920, No. 18) adlı şiiri Azeri kardeşlerine ithaf edilmiş ve "Hicran'da" (1920, No. 39) kardeşi Parviz'e yazdığı şiirleri de yayımlandı. "Kuşların Kongresi" (1920, No. 29) başlıklı büyük ölçekli bir şiirsel tefrika ve diğer eserler yayımlandı.

Feyzullah Sacid, Bakü'de yaşarken ve çalışırken, 1920 yılında Seyid Hüseyin'in editörlüğünde yayınlanan "Kurtuluş" dergisiyle de yakından ilgilendi ve bu dergide sadece şiirlerini değil, gazetecilik yazılarını da yayımladı.

F. Sacid, 1920 yılında yayımlanan "Gurtuluş" dergisinin ilk sayısında, "Kurtuluş Sesleri" adlı gazetecilik yazısının ilk bölümünde düzyazı ve şiir varyasyonlarını kullanmış ve aile terbiyesi, çocukların ana dillerinden yabancılaşması ve milli ruh ve yabancı dadı. "Gurtuluş"un ilk sayısında, Bakü hükümet matbaası tarafından yayımlanan Feyzullah Sajid'in "Faryad" (Çığlık) adlı yeni kitabı duyuruldu ve satışlardan elde edilen gelirin Türkiye'nin Aydın ve Zengezur bölgelerinden gelen mültecilere dağıtılacağı belirtildi. Azerbaycan'ın Nahçıvan bölgeleri. Ortaya atılan konu birkaç açıdan önem taşıyor: Birincisi, Ermenilerin Zengezur ve Nahçıvan'da yaptıkları vahşet ve katliamları gün yüzüne çıkarması ve bunları tarihin hafızasına kazımasıdır. İkincisi, şairin "Faryad" adlı kitabının Bakü'de yayınlanması özel bir öneme sahiptir ve üçüncüsü, şairin kitabının satışından elde edilen gelirin Aydın, Nahçıvan ve Zengezur'un dezavantajlı halkına dağıtılması fikri unutulmaz bir fikirdir. Kitabın yazarının Azerbaycan'a olan kardeşçe tavrının ve sevgisinin bir tezahürüdür.

Derginin ikinci sayısında şairin "Kurtuluş Sesleri" adlı gazetecilik yazısı sürdürüldü ve büyük ölçekli lirik-felsefi eseri "Yaratılış Sahnelerinden"den bir "parça" yayımlandı.

Feyzullah Sacid'in Bakü'de evlenmesi ve komünist ideolojiden ayrılması konusunda Akademisyen M. Nagisoylu ve Araştırmacı Ş. Abdullayeva'nın geniş kapsamlı araştırma çalışmaları bulunmaktadır. Araştırmada, "Feyzullah Sacid, 28 yaşındayken, yani 1920 yılında evlendi. Bu evlilikten üç oğlu ve üç kızı oldu. Şair, evliliğinden bir süre sonra, 1920'lerin sonlarında komünistlerden uzaklaşmaya karar verdi. Bunun sebebi, F. Sacid'in düğününün, Mustafa Subhi'nin Bakü'deki düğününe aynı gün yapılmış olması ve Subhi'nin düğün töreninin daha ihtişamlı olması, bu durumun da şairin kıskançlık ve hasetine yol açmasıdır" (Nağısoylu, 2020: 221-229).

Feyzullah Sajid, Azerbaycan edebiyat ve kültür ortamında kısa bir süre kalmasına rağmen bu alana derinlemesine nüfuz etmiş ve yaratıcılığıyla önemli izler bırakmıştır. Bakü'de eserlerini ve bir şiir kitabını yayınlamayı başarmış, dönemin edebiyatındaki güncel sorunları şiir yoluyla dile getirmiş ve yeni edebi akımların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle Azerbaycan Halk Cumhuriyeti edebiyatında estetik çeşitliliği, özgünlüğü, milli bağımsızlığı ve cumhuriyetçi ruhuyla önemli etki yaratmıştır.

Azerbaycan'a gelip Cumhuriyet edebiyatına sadakatle hizmet eden Türk yazarları arasında Rövsen Eşref Bey'in ismini özellikle vurgulamak gerekir. Rövsen Eşref Bey, Bakü'nün Ermeni-Taşnak askeri güçlerinden temizlenmesinden sonra Azerbaycan'a geldi. Ekim-Kasım

1918'de Bakü'deydi ve aydınlara ve uzmanlara dersler verdi. İstanbul Yüksek Pedagoji Enstitüsü'nde öğretim görevlisi ve Yeni Gün gazetesinin yazı işleri müdürü olarak konferansta "Türk edebiyatı ve dili, Türk akımları-düşünceleri" (düşünce akımı) konulu bir dizi konferans düzenledi. Bakü'de Haşimov malikanesinde bulunan Türk Ocakları Derneği'nin salonunda "Azerbaycan" gazetesinde Türk yazar hakkında değerli bilgiler veren Ahmed Cevad, şunları yazdı: "Rövşen Eşref sadece bir editör değil, aynı zamanda genç Türk edebiyatının kapsamlı bir yazarıdır. Üyesi olduğu gazeteye katkıda bulunmanın yanı sıra Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'yı dolaşarak Azeri edebiyatını "inceleyecek" (Cevad, 1918: 3).

Rövşen Eşref Bey'in Türk edebiyatının tanınmış bir araştırmacısı olduğu Bakü'de verdiği konferanslardan anlaşılmaktadır. Çağdaş Azerbaycan edebiyatı ve edebiyatçıları hakkında yeterli bilgiye sahiptir. Edebiyat eleştirmeni, edebiyat tarihçisi ve aynı zamanda şairdir. Rövşen Eşref Bey'in çocuklar için yazdığı şiirler döneminin şiir incileri olarak kabul edilebilir. Çocukların okuyup anlayabileceği bir üslupla yazdığı "Değirmen" ve "Okulun Doğusu" adlı şiirleri 1918 yılında "Azerbaycan" gazetesinin 24 ve 25. sayılarında yayımlandı.

Konferansta konuşan Rövşen Eşref Bey, Molla Penah Vagif, Molla Veli Vidadi ve Mirza Feteli Ahundzade'nin edebi mirasına özel ilgi duyduğunu ve "eserlerini zevkle okuduğunu" vurguladı. Türk edebiyatının uzun süre Fransız edebiyatının etkisi altında geliştiğini, buna paralel olarak Azerbaycan edebiyatının da M.F. Ahundzade'ye kadar İran edebiyatının, daha sonra da Rus edebiyatının etkisinde kaldığını belirtmiştir. Ancak araştırmacı, bazı önemli yazarların bu etkinin dışında kalarak milli ruhu ve özgünlüğü koruduklarını, özellikle Ahmed Bey Ağaoğlu, Ali Bey Hüseyinzade, Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad gibi şahsiyetlerin isimlerini zikrettiklerini kaydetmiştir. Türk edebiyatı ve sanat düşüncesinin gelişme dinamiklerini de savunarak, bu sürecin mantıklı ve gerekli olduğunu ileri sürmüştür.

Rövşen Eşref Bey'in konferansta özellikle vurguladığı noktalardan biri de, gelecekte milli edebiyatın tek bir mecrada birleşerek Türk-Azerbaycan edebiyatlarının ortak ideolojik temeller üzerinde gelişerek Türk ve İslam dünyasında önemli bir manevi güç haline geleceği ümidiydi. Bakü'deki Türk Hearth'te düzenlenen bir konferansta yayınevi müdürlerine, editörlerine ve entelektüellere hitap ederek "Ulusumuzu ararken sizi bulduğumuz" ifadesini kullandı. Edebiyat daha basit ve daha güzel hale geldikçe, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki manevi bağların güçlendiğini ve "Bugün, her gün büyüyen bu edebiyat nehrinde sizinle birleştik."

Eşref Bey konuşmasında, yeni ve milli edebiyatı büyük Volga Nehri'ne benzeterek, bu nehrin Rusya için büyük bir "ana" nehir rolünü oynayacağını, aynı zamanda Türk dünyasının gelişmesi ve manevi güçlenmesi için önemli bir kaynak olacağını belirtti. Bu edebiyatın Türk dünyasını birleştiren, geliştiren, bütün engelleri ortadan kaldırarak ideolojik hedefine ulaştıran bir "ana" nehir olacağını kaydetti. Son olarak, bu sürecin, Allah'ın izniyle, "Bereketli kanallarıyla bütün Türk ve İslam Asya'sını canlandıracağını" vurguladı. (Eşref, 1918: 3).

Rövşen Eşref Bey'in Azerbaycan ve Türk edebiyatının güncel durumu, gücü ve geleceği hakkındaki bilgece ve ileri görüşlü sözleri bugün de güncelliğini korumaktadır. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk aylarında Türk edebiyat, kültür ve eğitim ordusunun Bakü'yü ziyaret etmesi, kolları sıvayıp orada pratik çalışmalar yapması büyük önem taşımaktadır. Rövşen Eşref Bey'in Bakü'de bir konferans düzenleyip çeşitli edebi konularda dersler vermesi, edebiyat eleştirisi alanında bir ilk sayılmakta olup, Azerbaycan'da edebiyat eleştirisinin oluşumuna ve şekillenmesine de bir yapı, yön ve şekil vermiştir.

Nuru Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusu bünyesinde Azerbaycan'a gelen ve şiirleri Cumhuriyet dönemi basınında düzenli olarak yayımlanan şairlerden biri de Arif İrfan Karaosman'dır. Yayımlanmış şiirlerinin sonunda yazılan tarihten, A.İ. Garaosman'ın, Temmuz

1918'in başlarında Gence şehrinde bulunduğu ve Ağustos ayında, Göyçay çevresinde yaşanan şiddetli çatışmaların arifesinde, halkın köleliğe, baskıya, işgale ve saldırganlığa karşı savaşmasını sağladı. Millî bir ruhla şiirler yazdı. Şehir Ermeni-Taşnak ve Bolşevik suçlulardan temizlendikten sonra Arif İrfan, İstanbul'dan Bakü'ye geçici olarak gönderilen şair ve edebiyat eleştirmeni Rövşen Eşref beyle bir araya geldi, Türk ocağında verdiği dersleri dinledi ve onun şerefine " "Çiçeklerle" ve "Yanmış Anamın Külleri Önünde" adlı şiirlerini "Türk Duyguları" genel başlığı altında yazdı.

Arif İrfan Garaosman, Türkiye'den Azatbaycan kardeşimizin yardımına koşan cesur ve yiğit din adamlarından biri olan savaşçı-şairdir. Şiirlerinde Ateş Diyarı'nın sıcaklığını, cömertliğini, güzel kokusunu, yurdun rengârenk çiçeklerinin şefkatini, kan kokusunu anlatır. "Türk Duyguları" dizisinden Rövşen Eşref Bey'e ithaf edilen "Çiçeklerle" şiirinde olduğu gibi:

“Bütün çiçeklere sordum;
Renkleriniz eski mi?...
Önce sarısın, pembesin,
Sen mavi, beyaz ve mordun.
...her çiçeğin kokusunu aldım,
Şaşırdım...
Çok ağladım yabancı,
Kan kokusu geliyordu...” (Garaosman, 1918: 2).

Arif İrfan bu şiirinde, asli, ilkel renklerini değiştiren, savaş meydanlarında hürriyet için savaşan şehitlerin ve yiğitlerin kanıyla sulanan, sonra da gerçek renklerini kaybeden çiçeklerin iç, ruhsal dünyasından söz eder. Sadece kırmızıya boyanan bu çiçekler orijinal renklerini ve kokularını kaybetmiş, amaçları da değişmiştir. Şehit kanıyla sulanan çiçekler, kızıl renkleriyle ve kan kokusuyla yalnızca şehit mezarlarını süslüyor... Şair, "Yabancılar için çok ağladım" diyor ve acı, üzüntü ve pişmanlık duyuyor.

Arif İrfan Garaosman'ın Rövşen Eşref Bey'e yazdığı "Çiçeklerle" şiiri felsefi bir anlam da taşımaktadır. Şair, asli tabiatlarını, özlerini köklerinden ve genlerinden değiştirip, kızıl olanlara, kızıl davaya ve ideolojiye hizmet edenlere "yazıklar olsun" der, onların kaderine üzülür ve ağlar.

A.I. Garaosman, "Gül ve Mutlu Ol" şiirini "Kafkas Türklerine" (bu kelime kombinasyonu, Kafkas Müslümanları veya Kafkas İslamı - E.Q. ifadelerinden daha doğrudur), yani Azerbaycan halkına, ilk gün yazmıştır. Kafkas İslam Ordusu'nun bir parçası olarak Gence'ye geldi. 6 Temmuz 1918'de yazıldı ve Bakü'nün kurtuluşundan sonra "Azerbaycan" gazetesinin 13 Ekim sayısında yayınlandı. Yazar, eserinde dün yaşanan yangını, kanı, acıyı, sürgünü, esareti, kısacası Mart soykırımı ve katliamının acısını ve ızdırabını dile getirerek, Kafkas Türklerine - Azerbaycan halkına - 19 Mart Zafer Bayramı münasebetiyle müjde veriyor. Nuru Paşa'nın kurtarıcı ordusunun gelişini hatırlatan ve dünün karanlık günlerini de hatırlatır:

Ey Kafkasya'nın aydınlık seması!
Ey atalarımın tatlı yurdu!
Ey Türk ırkının büyük anası!
Ey yüksek dağların bereketli ovası!

Gül, sevin artık, sana geldik!
 Sizi kurtarmak için ayağa kalktık!
 Bütün ormanlar yas içinde ağlıyordu,
 Vadilerinde kan aktı,
 Dağlar ateşle yanarak yavrularını doğurdular,
 Yaşlısı genci siyah üzümdü.
 Gülsünler, sevininler, biz geldik!
 Sizi kurtarmak için ayağa kalktık!" (Garaosman, 1918: 2).

Nuru Paşa'nın ve komuta ettiği ordunun gücüne, kudretine ve kazanma azmine inanan Arif İrfan Karaosman, şiirinin ritmini ve ahengini bir askeri marşa dayandırmıştır. Şiirin son kıtasında, yürüyüşün nakaratını yansıtan askeri grupların toplu ayak sesleri duyulmaktadır.

Arif İrfan'ın "Türk Duyguları" dizisinden "Yol Büyük, İman Büyük" adlı şiiri "Ey Türk Milletinin Büyük Askeri!" dergisinde yayımlandı. Bir çağrıyla, bir çağrıyla başlıyor. Yazar bu eserini 16 Ekim 1918'de Bakü'de yazmıştır. Şair, "Hain, kanlı ve zalim ellerle, Analar ve kızlar parçalanıyor..." diye yazmıştır (Garaosman, 1918: 2). – diye haykırarak genç askerlere, Ermeni-Taşnak hainlerinin zalim, acımasız pençelerinden annelerini ve kızlarını kurtarmaları çağrısında bulunuyor.

Arif İrfan, "Büyük Yol, Büyük İnanç" şiirinde, hainlerin, katillerin ve vahşilerin yıkıp yaktığı evleri, köyleri, mezraları ve harabeye çevirdikleri yurtları koyu renklerle ve en önemlisi de karakalemle sanatsal bir biçimde tasvir ediyor. Bazı dördlük şiirlerinde, nadiren rastlanan "abba" uyak yapısına rastlarız; "Büyük Yol, Büyük İnanç" şiiri bunun en güzel örneğidir.

Arif İrfan Karaosman'ın "Uyanın Artık" (1918, Sayı 15), "Hakikatten Korkun" (1918, Sayı 16) ve "Hadi Kalkın!" başlıklı yazıları "Azerbaycan" gazetesinde yayımlandı. (1918, No. 19), "Yanmış Anamın Külleri Önünde" (1918, No. 39) ve diğer şiirleri, vatan ve millet uğruna gençliğe bir çağrı, en yüksek sanatsal ifadelerdir. Şiirlerindeki şiirsel düşünce, ifade tarzı ve felsefi düşüncenin mükemmelliği, Arif İrfan Karaosman'ın yetenekli bir şair, millî ruhlu bir aydın, Turan aşığı bir insan olduğunu düşündürmektedir. Yüksek ideallere adanmış, vatanseverlik, kahramanlık ve Türklük temalarını işleyen şiirleri, Cumhuriyet döneminde Azerbaycan şiirine yeni bir soluk, iyimser bir ruh ve renkli çizgiler getirmiştir.

3. Sonuç

1918-1920 yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti matbaasında eserleri yayımlanan Türk yazarları, sadece edebi alanda değil, aynı zamanda millî şuurun ve vatanseverlik ruhunun güçlendirilmesinde de önemli rol oynamışlardır. Mehmet Emin Yurdakul, Arif İrfan, Hilal Sahir, Feyzullah Sacid ve diğer Türk yazarları Azerbaycan edebiyatında yeni bir dönemin başlamasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu yazarların eserlerindeki Türkçülük, özgürlük ve çağdaşlık fikirleri, Ahmed Cevad, Hüseyin Cavid, Cafer Cabbarlı, Muhammed Hadi gibi Azerbaycan yazarlarının yaratıcılığını etkilemiş, millî şiir ve tiyatronun gelişmesine ivme kazandırmıştır. Özellikle bu dönemde Azerbaycan edebiyatında vatanseverlik ve bağımsızlık temaları daha da önem kazanmıştır.

Aynı zamanda Azerbaycan basını o yıllarda sadece yerli yazarların değil, aynı zamanda Türkiye'den gelen yazarların da entelektüel akımının bir parçası haline geldi. Azerbaycan ile

Türkiye arasındaki edebi ve kültürel iş birliği güçlenirken, bu ilişkiler gelecek nesil yazarlara da ilham kaynağı olmuştur.

Bu açıdan bakıldığında 1918-1920 yıllarında Azerbaycan basınında yer alan Türk yazarların faaliyetleri, sadece Azerbaycan edebiyatını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda iki kardeş halkın ortak edebi ve ideolojik değerlerinin güçlenmesine de katkıda bulunmuştur.

Özellikle Türk yazar ve şairlerinin eserlerinde vatanseverlik, kahramanlık, Türkçülük ve Turancılık fikirleri ön planda yer alırken, Azerbaycanlı şairler de milli-tarihî temalarda örnek eserler ortaya koymuş, bağımsızlık mücadelesinin edebiyata yansımaları sağlamışlardır. Azerbaycan ve Türkiye edebiyatları arasındaki bu kültürel etkileşim, ortak tarihî ve ideolojik bağların güçlenmesine katkıda bulunmuş, aynı zamanda milli kimliğin ve edebi mirasın korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte Azerbaycan basını, Türk yazarlarının fikirlerini ve eserlerini tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda iki kardeş halk arasındaki edebi ve düşünsel birliği daha da pekiştirmiştir.

Kaynakça

- Cevad, A. (1918). Rovşin Eşref Bey / Bakü: "Azerbaycan" gazetesi, 24. sayı (Ekim) No. 21 s.3.
- Edebi Sayfalar. (1920). Osmanlı şairleri ve Türkiye / Bakü: "Azerbaycan" gazetesi, 8 kanuni-sani (Ocak), No. 7, s. 3.
- Emin Bey, M. (1919). 10 Temmuz. / Bakü: "Euraqi Nafisa", 28 Mayıs, No. 2, s. 2.
- Emin, M. (1919). Ya gazi ol, ya şehit! / Bakü: "İstiglal" gazetesi, 7 Haziran, No. 18, s. 3.
- Eşref bey, R. (1918). Türk edebiyatı ve dili, Türk akımları ve fikirleri / Bakü: "Azerbaycan", 4. sayı (Kasım), No. 30, s.3.
- Garaosman, A.İ. (1918). Çiçeklerle / Bakü: "Azerbaycan" gazetesi, 5 Kasım, No. 31, s. 2.
- Garaosman, A.İ. (1918). Büyük yol, büyük inanç / Bakü: "Azerbaycan" gazetesi, 31 Ekim, No. 27, s.2.
- Garaosman, A.İ. (1918). Gül ve mutlu ol / Bakü: "Azerbaycan" gazetesi, 31 Ekim, No. 13, s.2.
- Kabaklı, A. (2008) Mehmet Emin Yurdakul. Türk Edebiyatı. Beş cilt halinde, cilt III / İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, s.286 (848).
- Nağısoylu, M., Abdullayeva, Ş. (2020). Feyzullah Sacid Ulku'nun hayatı ve eserlerine kısa bir bakış / İncelemeci Filoloji Doktoru Paşa Kerimov // Bakü: "Filoloji Meseleleri", No. 12, s. 221-229.
- Sacid, F. (1920). Sevgili Azerbaycan/Bakü için: "Azerbaycan" gazetesi, 2 kanuni-sani (Ocak) No. 2, s. 3.
- T.C. (1919). "Muhammed Emin Bey'in Biyografisi" / Bakü: "Euraqi Nafisa", 28 Mayıs, No. 2, s. 3.
- Tiyatro ve müzik. (1919). Yardım alayı yararına tiyatro gösterisi / Bakü: "Azerbaycan" gazetesi, 25 Temmuz, No. 234, s.4.
- Yurdakul, M.E. (1979). 10 Temmuz. Türk Sazı / İstanbul. "Atlas Kitabevi", s.82 (132).

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.